

Mendel

FILMHANDLEDNING

Denna filmhandledning ingår i projektet "Levande historia"
och finns även publicerad i studiematerialet *Bilden av Förintelsen*.

Svenska Filminstitutet, Box 27126, 102 52 Stockholm. Telefon 08-665 11 00.

REGI Alexander Røsler
PRODUKTION Northern Lights,
Zentropa Entertainments,
Lichtblick Filmproduktion,
Norge, Danmark, Tyskland 1997
PRODUCENT Axel Helgeland
MANUS Alexander Røsler
FOTO Helge Semb
SCENOGRAFI Jack Van Domburg
KOSTYM Anne Pedersen
KLIPPNING Einar Egeland
LJUD Arne Hansen, Erik Sørensen
ORIGINALMUSIK Geir Bøhren, Bent Åserud

I ROLLERNA

MENDEL TROTZIG Thomas Jüngling Sørensen
BELA TROTZIG, MODERN Teresa Harder
ARON TROTZIG, FADERN Hans Kremer
DAVID TROTZIG, HALVBROR Martin Meingast
HERR FREUND Wolfgang Pintzka
FRU FREUND Charlotte Trier
MARKUS FREUND John Henning Gøbring-Hermstad
FRU ROSEN Lene Bragli
HERR ROSEN Geo von Krogh
OLSEN, FLYKTINGCHEF Stig Ryste Amdam
SYSTER BRITT Wenche Kvamme
MISSIONÄR Trond Høvik
GRANNKVINNAN Bente Lavik
OLE UGLAND, MAN PÅ VINDEN Bjørn Jenseg
UGLANDS DOTTER Anita Terese Eriksen
SIGGEN Gaute Thu Tesli
SIGGENS FAR Ketil Gudim
VANTEMANNEN Bjørn Sundquist
LÄRARINNAN Torill Øyen

TEKNISKA UPPGIFTER

SPELTID 98 minuter
LÄNGD 2.660 meter (35 mm)
FORMAT Vidfilm (1:1,66)
LJUDSYSTEM Dolby SRD
CENSUR Tillåten från 11 år
ÖVERSÄTTNING Marianne Marty
SVENSK PREMIÄR 17 april 1998

BIOGRAFDISTRIBUTION

Folkets Bio, Box 2068, 103 12 Stockholm
Telefon 08-402 08 23, Telefax 08-402 08 27

PER FORSGREN

Mendel

FILMHANDLEDNING

Nioårige Mendel kommer med sin judiska familj som flykting från Tyskland till en stad i Norge i mitten av 1950-talet. Hans mamma och pappa har överlevt nazisternas jedeförföljelse. Föräldrarna försöker skydda Mendel genom att inte berätta vad de upplevt under kriget men Mendel kan inte undgå att höra vad de vuxna pratar om när de tror att han inte hör på.

Filmen handlar om hur Mendel på egen hand beslutar sig för att utforska familjens hemlighet. Berättelsen skildrar de vuxnas rädsla för att förklara vad de varit med om – samtidigt som den betonar barnets vilja att till varje pris få veta sanningen. Med humor och medkänsla visar filmen hur en flyktingfamilj tas emot i en ny kultur med osäkerhet och förakt från allmänheten och missriktad omsorg från hjälparbetare och myndigheter.

Mendel får i filmen aldrig svar på alla sina frågor och de antydningar som rör koncentrationslägren och förföljelsen av judar förklaras inte heller inom ramen för berättelsen. Ändå rymmer filmen som helhet en positiv känsla. Den komiska och lätt absurda ton som präglar historien understryks av den uppsluppna klezmermusiken som ackompanjerar filmberättelsen. Mendel är ett barn som trots många hinder finner sina rötter och hittar en plats i sin nya tillvaro. Han är stark och okuvlig. Han är själv filmens berättare och fördjupar vår förståelse av historien genom sina kommentarer.

Filmen har norskt och tyskt tal och är textad på svenska.

Rekommenderas från åk 5.

FILMENS HANDLING

I ett inledande avsnitt, som utspelar sig i Bayern 1954, gör nioårige Mendel Trotzig och hans familj en biltur med en viss Herr Fischer som av Mendel beskrivs som en god människa, "ein Mensch". Mendel berättar att han själv enbart har goda minnen av Tyskland men att hans föräldrar anser att de inte kan bo kvar. Mendel förstår inte varför – andra världskriget är ju över. "Ingen jude kan stanna kvar i Tyskland efter allt de gjort mot oss", citerar Mendel en replik som han hört föräldrarna säga. Ingen av de vuxna har dock berättat för honom vad som hände under kriget och Mendel lider av dåligt samvete för att han inte kan räkna ut det själv.

Mendel och hans familj reser med tåg till Norge. Mendels pappa har tuberkulos och Norge är ett av de få länder som tar emot tuberkulossjuka flyktingar efter kriget. Under resan står Mendel vid ett tågfenster och blinkar intensivt. Han säger att han vill spara några minnesbilder av Tyskland innan de hamnar i det okända landet i norr där det går isbjörnar på gatorna – det är i alla fall vad hans äldre halvbror David påstår. Davids pappa dog under mystiska omständigheter i kriget och hans mamma gifte senare om sig med Mendels pappa. Trots att Mendels pappa lider av sin sjukdom gör han sitt bästa för att hålla humöret uppe genom att i tid och otid berätta roliga historier för familjen. Historierna handlar ofta om juden Moishe.

I Norge tas Mendel och hans familj emot av en kristen församling som ser de judiska flyktingarna som Guds utvalda folk. Detta visar sig senare leda till vissa motsättningar då församlingens hjälparbetare också vill omvända de judiska familjerna till den kristna tron. Fiskbullar, isbjörnar, torskleverolja och Jesus är mer än Mendel klarar av och första natten försöker han fly från det uppsamlingshem där de inkvarterats. Mendel vill åka "hem till Tyskland" men hans pappa förklarar att de inte har något annat hem.

Efter en tid flyttar Mendels familj till en lägenhet som de får dela med familjen Freund från uppsamlingshemmet. Familjen Freund är troende judar till skillnad från Mendels familj. Herr Freund tar sin religion mycket seriöst. Han är noga med de judiska ritualerna och tillsammans med sin fru och sin son Markus ägnar han en stor del av dagarna åt bön. Dessa böner går Mendels pappa på nerverna men han försöker ändå lätta upp stämningen genom att berätta sina

historier där han skämtar med judar, Gestapo och Gud. Till grund för dessa historier ligger ett allvar som Mendel inte tillåts dela med de vuxna.

Föräldrarna viskar bakom stängda dörrar och Mendels mamma tröstar David när han vaknar på nätterna. När Mendel ställer frågor svarar inte föräldrarna. De säger att han är för liten för att förstå; de vill bespara honom sina mardrömmar. Mendel är dock fast besluten att ta reda på sanningen om det förflutna. Han börjar söka bland föräldrarnas personliga tillhörigheter efter något som kan leda till en förklaring. Han frågar föräldrarna vilka personer som funnits på de bilder som avlägsnats ur familjens fotoalbum men han får inget tillfredsställande svar.

I huset där familjerna Trotzig och Freund delar lägenhet bor en grinig, norsk tant som blir mycket upprörd då hon förstår att det är utlänningar från Tyskland som fått gå före i lägenhetskön. I huset finns också mer förstående människor. På vinden träffar Mendel en gammal man, kallad Ole, som blir hans vän. Tillsammans täljer de träfigurer. När Mendels mamma och pappa får reda på detta förbjuder de Mendel att gå upp på vinden. De tror att Mendel är mannen till besvär samtidigt som de inbillar sig att främlingen på vinden kan göra Mendel illa.

När Mendel ser hur familjen Freund med fasta och bön firar den traditionella judiska högtiden Yom Kippur, även kallad försoningsdagen, frågar han sin mamma vad denna högtid går ut på. "Man ska ångra sina synder och minnas de döda", svarar Mendels mamma samtidigt som hon förklarar att högtiden är ett sätt för familjen Freund att hedra de anhöriga som gått bort under kriget. Genom att efterlikna herr Friends klädsel, med mantel och hatt, lyckas Mendel provocera sin mamma att anordna en andaktsfull stund där också hans egen familj samlas framför en tänd ljus. Mendels pappa vägrar delta i ceremonin. Han sitter i en fätölj och håller krampaktigt i en nyligen införskaffad fotobok.

Mendel ser hur pappan gömmer fotoboken i familjens golvvur. Då Mendel blir ensam tar han fram boken där han finner bilder från koncentrationsläger och getton. Bilderna sätter Mendels fantasi i rörelse. De mardrömmar som Mendel tidigare haft byggs ut med nya detaljer. Efter en eldsvåda i huset, då brandsoldater tvingas hugga sig in genom dörren till familjens lägenhet, dyker brandmännen upp i hans drömmar som en symbol för de tyska soldaterna.

Sex månader förflyter. Mendel och hans familj flyttar ut på

landet. Här blir Mendel först trakasserad av de norska barnen innan de accepterar honom. Barnens ilska vänds istället mot en mystisk man som då och då drar förbi på vägen, vilt piskande sin häst. Barnen påstår att mannen fått sin ena hand avhuggen sedan han antastat småflickor. Mendel, som har hört sin halvbror David säga att mannen är antisemit, kan inför de norska barnen bidra till att bygga upp ryktesspridningen kring mannen.

Bland sin mammas tillhörigheter finner Mendel en plånbok med ett foto. Mendel har tidigare sett hur hans mor och hans halvbror David tillsammans tittat på fotot – men han vågar inte öppet fråga vem bilden föreställer. Istället tar Mendel itu med att återskapa minnet av de personer som avlägsnats ur familjens fotoalbum. På de platser där bilderna suddigt klistrats Mendel in vita papperslappar med kors där han skriver personernas namn, precis som det brukar se ut i dagstidningarnas dödsannonser.

Pappan till en av Mendels klasskamrater har varit aktiv som norsk motståndsmann under kriget. Efter att ha träffat kamratens pappa frågar Mendel upprört sin egen pappa varför han inte gjorde motstånd mot tyskarna under kriget. Arg och förvirrad ger sig Mendel ut med ett luftgevär för att göra upp med den mystiske mannen med hästen som för Mendel kommit att förkroppsliga den ondska som drabbade judarna under nazitiden. Mannen visar sig dock vara någon annan än Mendel trott och vreden vänds åter mot hans egen familj. Varför kämpade de inte? Varför gjorde de inte motstånd?

Under en våldsam uppgörelse med David får Mendel veta vem mannen på det undagömda fotot i mammans plånbok är. Bilden föreställer Davids pappa som dog under en motståndsaktion mot tyskarna och lämnade David ensam med sin mamma. Mendel förstår att det kanske inte var så lätt att göra motstånd som han först trodde. Han inser att det är sin egen rädsla som han måste ta itu med.

Mendel bevisar sitt mod genom att klättra upp för en stege som han lutat mot fönstret till pojkrummet på andra våningen. Han hoppar till marken med ett paraply som fallskärm. På gårdsplanen nedanför samlas på ett drömligt sätt de personer som Mendel mött i filmen: hjälparbetarna från uppsamlingshemmet, familjen Freund, den gamle mannen från vinden, klasskamraterna – och hans halvbror David. Mendel blinkar med ögonen för att "minnas" denna bild innan han störtar till marken där han tas omhand av sina vänner.

BAKGRUND TILL HÄNDELSERNA I FILMEN

Under andra världskriget var Norge ockuperat av Tyskland. Den tyska attacken mot Norge ägde rum den 9 april 1940. För att bekämpa tyskarna organiserades en norsk motståndsrörelse, kallad "hjemmefronten". Motståndsrörelsen ägnade sig framför allt åt underrättelseverksamhet, smuggling av flyktingar och sabotage. Det civila motståndet var starkt bland majoriteten av den norska befolkningen och den tyska lydregimen, ledd av Vidkun Quisling, kunde bara fungera under beskydd av de tyska trupperna.

Drygt hälften av de 1.800 judar som bodde i Norge vid krigsutbrottet lyckades fly till Sverige. Av de 769 judar som deporterades till de nazistiska koncentrationslägren överlevde endast 25 personer.

Åren direkt efter andra världskrigets slut tog Norge emot cirka 750 judar, vilket på ett ungefär motsvarar det antal norska judar som dog i Förintelsen. Judarna kom från Rumänien, Ungern, Polen, Tjeckoslovakien, Jugoslavien, Tyskland och de baltiska staterna. Cirka 150 av dessa judar flyttade 1949 vidare till Israel. Flera av dem fick också visum till USA och Kanada.

Kring 1950 kom en ny grupp judiska flyktingar till Norge. De kallades "minus-flyktingar" och led av handikapp eller sjukdom. Några var blinda, flera led av tuberkulos. Många länder vägrade att ta emot denna grupp, däribland USA som enbart släppte in fullt friska flyktingfamiljer. Det är denna grupp av flyktingar som Mendel och hans familj tillhör.

ATT TYGLA SINA MARDRÖMMAR

Mendels föräldrar försöker skydda sin son genom att inte berätta vad de upplevt under kriget. Detta leder till att Mendels egen fantasi sätts i rörelse. Med utgångspunkt från lösryckta informationer skapar han sin egen bild av familjens förflutna. Eftersom föräldrarna inte gör honom delaktig i sin historia försöker Mendel genom olika provokationer få svar på sina frågor.

I sepiatonade och något oskarpa bilder skildras Mendels mardrömmar. Han drömmer om judiska män som tar livet av sig i koncentrationslägren genom att springa mot elektriska stängsel, om hur fångar stjal varandras tillhörigheter, om soldater som bryter sig in i de judiska hemmen, om grannar som vänder sig bort och om

judiska barn som forslas iväg i kärror. Innehållet i drömmarna utvidgas hela tiden med de nya informationer som Mendel tar del av och blandas ihop med erfarenheter från hans egen värld. Det elektriska stängslet påminner om hönsnäten kring vindsförråden och på vinden har Mendel också sett hur det blixtrat från ett trasigt proppskåp. I drömmen återkommer också den gamle mannen som Mendel träffat på vinden i huset, liksom brandmännen som med sina uniformer blir en bild av de tyska soldaterna.

När Mendel ser ett tatuerat fängnummer på herr Friends arm frågar han sin pappa om han kan få ett likadant nummer när han blir stor. När sedan Mendel och familjen Friends son Markus i sin lek målar nummer på sina armar blir de vuxna upprörda utan att förklara varför.

Mendels pappa berättar ofta historier som anspelar på kriget, Gestapo och judarnas öde. Humorn är ett sätt för Mendels pappa att lätta upp stämningen men också ett sätt att bearbeta det som har hänt. En av historierna handlar om Gestapomannen som frågar en jude: "Bor Reboine här?" "Nej", svarar Moishe. "Vad heter ni?", frågar Gestapomannen. "Moishe Reboine", blir svaret. Gestapomannen klipper till Moishe samtidigt som han skriker: "Varför ljuger du?" Moishe svarar: "Kan man kalla detta för en bostad?"

När Mendels pappa senare i filmen ligger sjuk och Mendel kommer inrusande med ett stånd jordig potatis berättar pappan en historia om två judiska bönder som träffas på marknaden. Moishe frågar: "Vad brukar du ge din sjuka häst?" Den andre svarar: "Terpentin." En vecka senare möts de igen. Moishe är rasande. "Jag gav min häst terpentin och vet du vad som hände, den dog!" "Jasså", säger den andre bonden. "Det gjorde min också."

Även Mendel berättar Moishe-historier i filmen. När fröken i skolan talar om skillnaden mellan judendom och kristendom hör vi Mendels inre monolog där han berättar om hur Moishe kom till himlen och grät. Gud frågade honom: "Varför är du så ledsen?" Moishe svarar: "Min son har blivit kristen." Gud ser på honom och säger: "Min också."

I slutscenen berättar Mendel en historia för sin oroliga mamma innan han hoppar från stegen, endast med ett förstärkt paraply som fallskärm. Mamman ser Mendel från insidan av ett fönster. Hon ropar att hon vill hjälpa honom samtidigt som hon desperat försöker öppna fönstret, vilket riskerar att välta stegen som Mendel står på.

MENDEL

Historien handlar om hur Moishe tar en promenad och ramlar ned i en ravin. I sista sekunden får han tag i en gren och ropar: "Kära Gud, hjälp mig!" En röst från himlen svarar: "Moishe, det är Gud som talar. Lita på mig. Jag tar emot dig." Moishe kastar en blick i avgrunden och ropar tillbaka: "Jag vågar inte!" Gud svarar: "Moishe, detta är Gud. Hoppa nu, så kommer du inte till skada." Moishe ropar tillbaka: "Hallå där uppe, finns det ingen annan som jag kan få tala med?"

- Fundera över Mendels situation. Vilka känslor och tankar bär han på? Varför är det så viktigt för Mendel att ta reda på vad som verkligen hände under kriget? Är det rätt av de vuxna att undanhålla sanningen? Skyddar de vuxna Mendel eller gör deras hemlighetsmakeri saken värre? Finns det erfarenheter som vuxna inte bör delge sina barn – och i så fall vilka?

- Diskutera vad de olika Moishe-historierna fyller för funktion i filmen. Vad har de för undermening? Det finns många kända judiska komiker som ofta skämtar med sig själva och med sitt ursprung: Lenny Bruce, Woody Allen och bröderna Marx är några exempel. Den judiska humorn är slagkraftig och svart och i de flesta fall riktad mot företeelser som kan vara svåra att handskas med. Vad kan det bero på att man gärna vill skämta om det som är svårt? Vilken funktion kan den så kallade svarta humorn fylla?

MOD OCH MOTSTÅND

Gång på gång återkommer Mendel till frågan om varför judarna inte gjorde väpnat motstånd under krigsåren; varför de inte försvarade sig och slog tillbaka mot tyskarna. En av Mendels norska kompisar heter Siggen. Han berättar att hans pappa var verksam som motståndsmann under kriget. Siggen berättar att pappan "hoppade fallskärm, sköt på tyskarna, sprängde och saboterade". Diskussionerna med Siggen leder till att Mendel upptäcker att olika människor har helt skilda erfarenheter av kriget.

Mendel och Siggen söker upp Siggens pappa. Mendel frågar om han inte var rädd. Siggens pappa svarar: "Det hände att jag var så rädd att jag höll på att pissa på mig. Men det är viktigare att kunna se sig själv i spegeln resten av livet. Det gör inget om man pissar på sig. Det finns värre saker." Siggens pappa blir därmed den förebild

för mod och motstånd som Mendel saknar.

Mendel frågar upprört sin egen pappa varför han inte gjorde väpnat motstånd mot tyskarna och protesterade mot nazisternas behandling av judarna. Pappan svarar att varje form av motstånd skulle inneburet döden. Mendel kontrar med att säga att han inte bitt om att bli född och hellre skulle dö kämpande än att föras till slakt.

I slutet av filmen får Mendel på ett brutalt sätt erfara hur svårt det trots allt kan vara att göra motstånd då ens eget liv står på spel. Mendel hånar sin halvbror David tills David tappar besinningen. David tar tag i Mendels ben och hänger ut honom genom ett fönster. Leken övergår i allvar och till sist tvingas Mendel be om nåd. David drar in Mendel och konstaterar att det i själva verket inte låg något i Mendels stora ord om att han hellre skulle dö än krypa för någon. Mendel kan inte dölja att han kissat på sig. David säger: "Stoltheten din rann ut genom byxorna på dig!"

Nederlaget mot David lämnar inte Mendel någon ro. Det är uppenbart att det för Mendel är djupt förnedrande att ha tvingats be om nåd – istället för att ståndaktigt tagit konsekvenserna om David verkligen släppt greppet. Mendel beslutar sig då för att själv hoppa från fönstret där David hängde ut honom. Och han tillåter ingen att stoppa honom.

- Går det att förstå hur de judar resonerade som anpassade sig till nazisternas allt hårdare restriktioner för det judiska folket? Vad lär sig Mendel då han får höra berättelsen om hur Davids pappa gjorde motstånd under kriget? Vad lär sig Mendel om sig själv då David håller ut honom genom fönstret?
- Fundera över filmens slut. Varför är det så viktigt för Mendel att få hoppa från stegen som han lutat mot fönstret till pojkrummet? Vad bevisar Mendel för sig själv genom att hoppa? Varför är det viktigt för honom att alla står nedanför och tittar på?
- I filmen hör Mendel sin far poängtera att det värsta med judeförföljelserna var att grannarna vände sig bort när soldaterna kom för att hämta dem. Det fanns dock tyskar som vägrade lyda order och hjälpte judar att gömma sig undan nazisterna. Vad kan det ha varit som fick dessa tyskar att engagera sig i judarnas öde?

JUDENDOM OCH KRISTENDOM

Frågan om vad det innebär att vara jude återkommer på flera ställen i filmen, tydligast i relationen mellan de båda familjerna Trotzig och Freund. De starka motsättningarna mellan dessa båda familjer beror delvis på deras olika inställning till religionen och de judiska traditionerna. De norska hjälparbetarna har svårt att se någon skillnad. "Judar är kända för att hålla ihop. Därför skulle vi få lov att dela lägenhet med fars värste fiende, den religiöse herr Freund och hans sippa familj", berättar Mendel. Det är också viktigt att komma ihåg att nazisternas förföljelser drabbade alla judar, även dem som egentligen inte bekände sig till den judiska tron och knappast visste att de hade en judisk bakgrund. Nazisterna betraktade judarna som representanter för en ras snarare än en religion.

Under vistelsen på uppsamlingshemmet för flyktingar arrangerar den norska församlingen en julfest. Mendel och familjen Freunds son Markus vill gärna ta del i dansen kring granen och de övriga jullekarna. Mendels pappa har ingenting emot det. Han är inte religiös och betraktar julfirandet som en lek. För Herr Freund påminner de kristna julsångerna om tiden i koncentrationslägren. Herr Freund säger att vakterna i lägret lekte jullekar med sina egna barn samtidigt som de mördade judiska barn.

När Mendels pappa trots allt är beredd att låta Mendel delta i julfirandet brusar herr Freund upp. "Vad är ni för slags jude som låter ert barn ta del av det kristna julfirandet? Ni borde skämmas, herr Trotzig!", skriker herr Freund upprört. Mendels pappa reagerar på att hans judiska bakgrund tas till intäkt för hur han ska uppfostra sin son: "Ska jag skämmas? Vem är ni egentligen herr Freund? En ny Goebbels, kanske? Han sa också 'Vem som är jude bestämmer jag.' Det är ni som borde skämmas!"

Hos familjen Freund präglar de judiska traditionerna många av livets områden. Familjen Trotzig är mer frisinnad och inte så noga med alla levnadsregler. Hos familjen Trotzig skämtar man om vilken mat som är tillåten och inte tillåten. När Mendels mamma vid ett tillfälle bjuder på chokladbitar härmar hon herr Freund: "Det är kosher!" Familjen Trotzig bryr sig inte alltid om att låta männen i familjen bära kipa, det vill säga de typiska hättor som används för att visa vördnad inför Gud. De deltar heller inte i fastan och bönen inför Yom Kippur. Mendels pappa deklarerar att han inte behöver någon religiös mumbo-jumbo för att minnas.

Vid ett tillfälle i filmen kommer hjälparbetarna från den kristna

församlingen för att hälsa på hos familjerna Trotzig och Freund i deras nya lägenhet. Det som till en början ser ut som en artighetsvisit urartar i ett hotfullt frälsningsmöte. De kristna hjälparbetarna säger att de judiska familjerna måste ta emot Jesus i sina hjärtan, annars kommer de till helvetet när de dör. Herr Freund visar sin arm med ett tatuerat fängnummer och skriker att han redan varit i helvetet. Hjälparbetarna säger att Jesus, som kan uppväcka de döda, också kan bota Mendels far från tuberkulosen. Fru Freund skriker att Jesus kan börja med att uppväcka hennes döda barn. Mendels pappa kastar ut de kristna besökarna och de matpaket som de kommit för att lämna över.

Det tycks som om de kristna hjälparbetarna inte kan respektera att de båda judiska familjerna har en religion där man inte ser Jesus som Messias. De kristna hjälparbetarna betraktar sin tro som överlägsen och anser att det är deras uppgift att omvända de judiska flyktningfamiljerna till kristendom.

Med tiden blir familjen Trotzig allt mer en del av det norska samhället. Inför nästa jul vill Mendel och David gärna ha varsin julklapp. Deras mamma lovar att ge dem en överraskning på julafton, trots att de som judar egentligen inte firar jul. Mendel och David har ordnat med presenter till sina föräldrar och när deras mamma i stället för julklappar bara bjuder på en god middag blir pojkarna djupt besvikna.

- Mendel plågas av att hans egen familj inte följer traditionerna kring Yom Kippur på samma sätt som familjen Freund. Senare blir han besviken när familjen inte ställer upp på att genomföra julfrande med julklappar. Vad är det egentligen Mendel vill? I vilken utsträckning har hans önskemål med religion att göra? I vilken utsträckning handlar det om att följa samma livsmönster som människor i det omgivande samhället?
- Vad är det som gör att Mendels pappa blir så upprörd att han kastar ut de kristna hjälparbetarna? Varför kan hjälparbetarna inte respektera de judiska familjernas tro och sätt att leva?
- Att ha en minneshögtid som Yom Kippur kan verka konstigt för den som inte är troende. Många religiösa högtider och riter hjälper människor att tillsammans bearbeta någonting som är svårt att bära ensam. Hur kan människor mötas och bearbeta stora livsförändringar i vårt moderna samhälle? Vilken roll spelar de religiösa

högtiderna och ritualerna?

MÖTET MED NORGE

Under den tyska ockupationen av Norge var det civila motståndet starkt bland majoriteten av den norska befolkningen. Det norska hatet mot tyskarna tycks i filmen leva kvar trots att kriget sedan länge är över. När Mendel och hans bror anländer till det hyreshus där de norska myndigheterna placerat dem möts de av en norsk tant som skäller på dem för att de är tyskar. Hon skriker att hederliga norrmän får vänta i år på att få tak över huvudet medan tyskarna får en lägenhet utan vidare.

Den norska granntanten har en mycket aggressiv inställning till Mendel och hans familj och är inte intresserad av att ta reda på varför de kommit till Norge. Likaså möts Mendel av barnens fördomar när familjen flyttar ut på landet. När Mendel talar om att han kommer från Tyskland blir han kallad "tyskjävel". När han sedan berättar att han är jude har barnen fördomar också mot judar: "Judar är rika och lurar folk på pengar."

Ändå tycks det som om Mendel har lättare att smälta in i det norska samhället än sina föräldrar. Föräldrarna försöker till en början hålla Mendel kvar hemma. De vill inte låta honom börja skolan förrän han lärt sig mer norska. Men hur erövrar man ett språk och en ny kultur om man inte får möta människorna i det nya landet? Mendels trevande kontakt med den äldre mannen Ole som bor på vinden blir en positiv kontakt och en brygga in i det nya samhället. Mendel och den gamle mannen kan umgås utan att de talar samma språk – de förstår varandra utan ord. När Mendel kommer ut på landet blir han snabbt vän med de jämnåriga kamraterna och deltar på gott och ont i deras påhitt: de förföljer den mystiske mannen med hästen och ger sig ut i natten för att pälla äpplen. Mendel tycker inte alltid att hans föräldrar förstår hur mycket det betyder att få vara "en i gänget".

- När Mendels pappa upptäcker att Mendel deltagit i förföljelserna av den mystiske mannen med hästen läxar han upp sin son: "Judar betar sig inte så. Vi är inte ens norska medborgare, därför måste vi uppföra oss extra föredömligt", säger han. Vad menar egentligen Mendels pappa? Varför refererar han till familjens judiska bakgrund när han annars anser att det judiska inte betyder någonting för honom?

MENDEL

- Diskutera de olika förhållningssätt som Mendel, hans föräldrar och familjen Freund intar i mötet med det nya landet. Vid sidan av de religiösa ritualerna innehåller judendomen många andra traditioner som föräldrarna försöker slå vakt om. Vad tjänar Mendel på att vara öppen inför det nya – och vad är det föräldrarna vill bevara och hålla sig fast vid?
- Fundera över vilka problem som kan uppstå då invandrare och flyktingar kommer till ett nytt land. Finns det situationer i filmen som speglar attityder som är aktuella också idag? Hur kan fördomar och motsättningar mellan olika grupper bäst förebyggas?

MER ATT LÄSA

Helen Epstein berättar i boken *De överlevandes barn – Möten med andra generationen* (Natur och Kultur, Stockholm 1990) om sin egen bakgrund som dotter till tjeckiska överlevande från koncentrationslägret Auschwitz. Hon ställer samman beskrivningen av sin egen bakgrund med ett antal intervjuer som hon gjort med andra ur samma generation. Hon visar hur barn till överlevande, så kallade andra generationen, är påverkade av sina föräldrars minnen och erfarenheter.

I studien *Förlorad barndom – återvunnet liv* (Historiska institutionen, Göteborgs universitet, Göteborg 1996) berättar Ingrid Lomfors om de cirka 500 judiska flyktingbarn som räddades till Sverige åren 1938–39. Studien, som i huvudsak beskriver barnens sociala och kulturella livsvillkor i de svenska fosterhemmen, inleds med en lättillgänglig översikt över de frågeställningar och definitioner som rör flyktingskapets väsen.

Om olika flyktingöden under andra världskriget och om de svenska hjälparbetarnas strävsamma kamp mot myndigheter och byråkrater berättar Ingrid Segerstedt Wiberg i boken *Den sega livsviljan – Flyktingöden under förvirringens och förintelsens tid* (Liber Förlag, Stockholm 1979).

I essäsamlingen *Judiskt liv i Norden* (Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala 1988), redigerad av Gunnar Broberg, Harald Runblom och Mattias Tydén, skildras i 18 uppsatser den judiska kulturens möten med samhällslivet i Norge, Danmark, Finland och Sverige. Vissa av analyserna sträcker sig ett par hundra år tillbaka i tiden. Uppsatserna kretsar kring fördomar, antisemitism och